बढाउने सङ्केत दिन्छ ।" संयुक्त राज्य अमेरिकाले सन् २०२२ सम्ममा ३० खर्ब ग्यालेन जैविक इन्धन उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ भने युरोपेली युनियनले सन् २०१० सम्ममा सवारीका लागि ५ दशमलव ७५ प्रतिशतले वृद्धि ल्याउने ।

विश्वको जनसङ्ख्या ६ दशमलव २ अर्बबाट ५० वर्षभित्र ९ दशमलव ५ अर्ब पुग्ने सन्दर्भमा अन्नलाई इन्धनका रूपमा प्रयोग गर्दा खाद्यआपूर्तिको स्थिति के हुन्छ भन्नेबारे गहन विश्लेषण जरुरी छ । अन्नहरूको अकासिँदो मूल्य मकै र गहुँलाई इन्धनका रूपमा प्रयोग गरिनु पनि हो ।

जैविक इन्धनले नै खाद्यसङ्कटमा थप चाप दिन थालेको चर्चा विश्वभरि हुन थालेको छ । मकैको भाउ बढेर किसानहरूलाई दोब्बर/तेब्बर नाफा भएको त छ, तर उपभोक्ता मारमा परेका छन् । कुखुरा, बङ्गुर र माछाको आहारको भाउ बढेका कारण त्यस्ता उद्योग र जनजीविका खतरामा पर्न थालेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषले जैविक इन्धनका कारण सन् २००६-७ को खाद्य उत्पादन ५० प्रतिशतमा कमी आएको जनाएको छ ।

ऐतिहासिक पाठ

भिक्टोरियन अनिकालले अनिकाल सुरु गर्ने सन्दर्भलाई झनै घनीभूत पार्‍यो । पश्चिम युरोपले अन्यत्रका कृषकवर्गलाई १९ औँ शताब्दीको पछिल्लो कालखण्डमा विश्व अर्थव्यवस्थाअन्तर्गत समावेश गर्दा भोकमरी बढ्यो । यस परिपाटीले विश्वमा आम्दानी (धन-सम्पत्ति) हुने र नहुनेबीच ठूलो खाडल अर्थात् अविकसित स्थितिको सिर्जना गर्‍यो । फ्रान्सको वास्टिल दरबारमा धावा बोलिएताका विश्वका सबै समाजमा हुने र नहुने थिए : फ्रान्सका सान्स-कुलोटे र भारतका डेक्कनका कृषकबीच खासै फरक थिएन । हरेक देशका शासक धनी र कृषक गरिब थिए । भिक्टोरियन कालखण्डपछि पश्चिमी मुलुकहरू सम्पन्न बन्न थाले । हरेक समाजमा रहेका वर्गविभाजनजस्तै मुलुकहरूबीच सम्पन्नताको विविधता स्थापित भयो, धनी र गरिब मुलुकका रूपमा । मानवजाति विकसित र अविकसित तप्कामा विभाजित भए । सन् १८०० मा भारतबाट उत्पादन वादी धारबाट निर्देशित छ र उनी आफ्नो गाथालाई अनिकालको पोलिटिकल इकोलोजी भन्दछन् । यस विधाले वातावरणीय इतिहासलाई मार्क्सवादी दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दछ । अफ्रिकी देश नाइजेरियाको अनिकाल व्याख्या गर्न अमेरिकाका प्रोफेसर माइकल वाट्सले सुरु गरेको विधि प्रयोग गरेको डेभिस स्वीकार्दछन् । पुस्तकले खाद्यसुरक्षामा जलवायुको प्रभाव, बजारको भूमिका एवं राजनीतिक प्रभावको अन्तर्सम्बन्धको विश्लेषण गरेको छ, साथै विश्वको खास कालखण्डमा जरो गाड्दै गएको पश्चिमी औद्योगिक पुँजीवादी प्रणालीको यात्रा र त्यसले ल्याएको विश्वव्यापी उथलपुथलको चिरफार पनि । त्यस कालखण्डको बजारवाद निर्देशित अर्थप्रणालीलाई भोकमरीको मुख्य दोषी नै मान्दछ पुस्तक, तर पुस्तक पढ्न त्यति सजिलो भने छैन । यी अन्तर्सम्बन्ध थप खोजीका विषय हुन् । ■

s~rgdl0f blllft gkfn kfgL ;bkofu
kmfpG8];gsf cg';Gwfgstf xg\ .
kanchan@ntc.net.np

रूपले बूढा मनले तन्नेरी

Romancing with Life an Autobiography
By Dev Anand
Penguin Books, India, 2007

ISBN: 067008124-8
PAGES: 438

समीक्षक : पस्मा दाहाल

३

हरेक व्यक्ति आफूले मन पराउने व्यक्तिका बारे बुझ्न उसको जिन्दगीको पाना पल्टाएर खोतल्न एवं ऊसँग सम्बन्धित घटना एवं अनुभवबारे जान्न उत्सुक हुन्छ । अझ यस्ता व्यक्ति फिल्मी कलाकार भए त कुरै भिन्नै । चलचित्र कलाकारहरूका बारे सामान्यतया सबै जिज्ञासु र कौतूहल हुन्छन् । त्यसैले भनिएको होला 'देयर इज नो बिजिनेज लाइक सो बिजिनेस' ।

चलचित्र कलाकारहरूका बारे लेखिएका पुस्तक यस्ता जिज्ञासा मेटाउने एक थरी माध्यम हुन् । बलिउडका नायक देव आनन्दद्वारा लिखित *रोमान्सिङ विथ लाइफ* एउटा यस्तै कृति हो । पुस्तकको लोकार्पण केही समयअघि काठमाडौँ पुस्तक प्रदर्शनी मेलामा भएको थियो । काठमाडौँसित देव आनन्दको लगाव 'जोनी मेरा नाम' र 'हरे राम हरे कृष्ण' जस्ता चलचित्रका कारण रह्यो । आफ्नो समयमा यी दुवै चलचित्र निकै सफल भएका थिए ।

पुस्तकमा लेखक आफ्नो बाल्यकाल, फिल्मी जगत्मा सङ्घर्ष र सफलता, अभिनेताबाट निर्माता र निर्देशक बन्नुको परिस्थिति, प्रेमप्रसङ्गहरू र राजनीतिक धार समेट्ने प्रयास गर्दछन् । देव आनन्द हिन्दी सिनेमाका एक सशक्त एवं लोकप्रिय नायकहरूमध्येका हुन् । सन् ४० को दशकमा अभिनययात्रा थालेका देव आनन्द हाल ८० वर्षको हाराहारीमा छन् एवं चलचित्र क्षेत्रमा अझै सिर्जनशीलता, जोस र जाँगरसहित क्रियाशील ।

अविभाजित भारतको पञ्जाव प्रान्तको गुरदासपुरको एक प्रतिष्ठित वकिलका काइँलो छोराका रूपमा देव आनन्द जन्मे । लाहोरको सरकारी कलेजबाट अङ्ग्रेजीमा स्नातक गरेपछि बेलायत गएर आफ्नो अध्ययनलाई निरन्तरता दिने उनको आकाङ्क्षा थियो, तर घरको आर्थिक अवस्था खस्किएका कारण उनको सपना पूरा हुन सकेन । निराश भएपछि ३० रुपियाँ लिएर फ्रन्टियर मेलको थर्ड क्लास कम्पार्टमेन्टमा आफ्नो अर्को सपना साकार पार्न उनी

क्रमशः देव आनन्दका साथमा सन् १९७१ मा निर्माण भएको 'हरे राम हरे कृष्ण' चलचित्रमा जिनत अमान (बायाँ), सन् १९७४ मा बनेको 'इश्क-इश्क-इश्क' चलचित्रमा जिनत अमान (बीच) र सन् १९७० मा बनेको 'जनी मेरा नाम' नामक चलचित्रमा हेमा मालिनी (दायाँ)।

बम्बईतर्फ लागे । बम्बईमा सुरुका वर्षमा पेट पाल्न सानोतिनो जागिर खाए– उनको काम भारतीय सैनिक अधिकारीहरूले आफ्नो घरमा पठाएका चिठीहरू पढ्नु थियो । बेलायती शासनको दौरानमा भारतीय सैनिकहरूले घर पठाएका चिठीहरूमा कतै केही गुप्त सूचनाहरू त छैनन् भनेर त्यस बेला पढ्ने गरिन्थ्यो । चिठीहरू पढ्ने गर्दा मानव संवेदना बुझ्न सहयोग गर्‍यो भनी स्वीकार्छन् देव ।

परिवार, प्रेमप्रसङ्ग, राजनीति र सहकर्मीहरू

आफ्नी आमासँग निकै नजिकै थिए उनी । लेखक भन्दछन्– आमाको मृत्युको खबर पाउँदा भावात्मक रूपमा निकै मर्माहत भए । पिताप्रति निकै आदरभाव रहे पनि लन्डनमा अध्ययन गर्न जाने आफ्नो इच्छालाई पिताले पूरा गर्न नसकेको भन्ने तुष निकै पछिसम्म रहेको देखिन्छ, लेखकमा । एक पटक त पितासँग उनले तुष पनि पोखेछन् । बेलायतबाट अध्ययनपश्चात् फर्किएका दाजु आनन्दबाट उनी सबैभन्दा धेरै प्रभावित थिए । चेतन आनन्दबाट नै उनले उच्चवर्गीय रहनसहन, बोलचाल र व्यवहार सिके । दाजुको निर्देशन प्रतिभाबाट प्रभावित भएका देव आनन्द चेतन आनन्दले निर्देशन गरेका थुप्रै चलचित्रहरूमा खेले, तर पछि चलचित्र निमार्णबारे दाजुसँग वैचारिक मतभेद उत्पन्न भयो । तत्पश्चात् उनी आफ्ना कान्छा भाइ विजय आनन्दसँग (जसलाई परिवारमा सबैले गोल्डीको नामले बोलाउँथे) नजिकिए । देव आनन्द अभिनीत चलचित्र 'गाइड' विजय आनन्दले निर्देशन गरेका हुन् । पुस्तकमा दिदी-बहिनीसँगको सम्बन्धबारे खासै विस्तारमा उल्लेख छैन । पत्नी र आफूबीचको विवाहपछिको सम्बन्धबारे पनि उनले विस्तृत रूपले लेखेका छैनन्, यद्यपि पुस्तकमा यी दुईको सम्बन्ध सुमधुर नरहेको प्रसङ्ग भेटिन्छ ।

> गतिशीलताका कारण सायद उनी सदाबहार नायक भएर अझै बलिउडमा कार्यरत छन् । लामो दूरीको घोडा बन्ने हो भने मिहेनतको विकल्प छैनन् भन्ने पाठ पुस्तकले दिन्छ ।

सुन्दर अनुहार, हँसाइ र व्यवहारले देव आनन्द युवतीहरूलाई सजिलै आफूतर्फ आकर्षित गर्न सक्दथे । लोकप्रियताको शिखर चढ्दै गएपछि यो सामान्य हुँदै पनि गयो । आफ्नो संसर्गमा आएका महिलाहरूसितको सम्बन्धबारे देव आनन्दले खुलेर लेखेका छन्, तर उनकी वास्तविक प्रेमिका भने उनकी जीवनसाथी भइनन् । अभिनेत्री सुरैयाको उपस्थितिले उनलाई आनन्द दिन्थ्यो, जसको विछोडमा उनी रातभरि आँसु बगाउँदथे । सहकर्मीबाट सुरैया कसरी प्रेमिका बन्न पुगिन्, कसरी देव-सुरैयाको सम्बन्ध सुरैयाकी हजुरआमालाई बिझ्यो र उनीहरूको विवाहपश्चात् जीवनभर सँगै बाँच्ने सपना कसरी सपना नै रहन गयो भन्ने व्याख्या डनले मर्मस्पर्शी ढङ्गले गरेका छन् । धार्मिक विभेदका कारण पनि हिन्दू देव आनन्द र मुसलमान सुरैयाको मिलन हुन सकेन ।

चलचित्रका अन्य नायिकाहरूसँग देव आनन्द जोडिएका थुप्रै हल्ला चले । पुस्तकमा यस विषयमा उनले खुलेर आफ्नो भनाइ राखेका छन् । चलचित्रक्षेत्रमा आफूले पदार्पण गराएका विभिन्न अभिनेत्रीहरूमध्ये जिनत अमानप्रति आफ्नो बढी झुकाव रहेको उनी स्वीकार गर्दछन् । उनले मौका दिएका अन्य अभिनेत्रीहरू हुन् टिना मुनिम, रिचा, सबरिना र सियस्टा । पछिल्ला अभिनेत्रीहरूले चलचित्र जगत्मा खासै छाप भने पार्न सकेनन् । टिना मुनिम मात्र केही समय देखिइन् । गुजरातका व्यापारी अनिल अम्बानीकी पत्नी हाल उनी चलचित्र निर्माणमा संलग्न छिन् । पछिल्ला कालखण्डमा देव आनन्दले निर्माण गरेका चलचित्रहरू पनि त्यति सम्झिन लायक छैनन् जति उनका अघिल्ला कालखण्डमा थिए ।

प्रधानमन्त्री इन्दिरा गान्धीको सरकारसँग देव आनन्दको मतभेद रहेछ । भारतमा आपत्कालीन घोषणापछि देव आनन्द खुलेर रामजेठमलानी र जनता पार्टीलाई समर्थन गर्न लागे, तर जनता पार्टीको सरकारले जनताको आकाङ्क्षा पूरा गर्न सकेन, मोरारजी देसाईको सरकार पछिल्ला सरकारहरूजस्तै सत्ताकै खेलमा फस्यो । अटलबिहारी वाजपेयी देव आनन्दका आदर्श राजनेता हुन् । सुनिलदत्त र नरगिस उनका असल मित्रमध्ये थिए । देव आनन्दका अनुसार गुरुदत्त निकै प्रतिभावान् निर्देशक थिए । आफ्नो प्रतिभा देखाउने उचित अवसर नपाएको हुँदा आत्महत्या गरे । सिक्किमका चोग्याल, नेपालका राजा महेन्द्र, राजकपुर र दिलीपकुमारसितको आफ्नो सम्बन्धलाई पनि केलाएका छन् पुस्तकमा । जिनत अमानले आफ्नो ब्यानर छाडी राज कपुरले निर्माण प्रस्ताव गरेको चलचित्रमा अभिनय गर्न गएपछि उनको राज कपुरसित सम्बन्ध चिसिएछ । दिक्क भएछन् देव जिनतसित, तर यसो गर्नु जिनतको अधिकार हो भन्ने बोध भएपछि देव आफ्नै यात्रामा अघि लागेछन् ।

नेपालको प्रसङ्ग

चलचित्र निर्माणका बारे लेखकले प्रस्तुत गरेका प्रसङ्ग चाखलाग्दा छन्, खासगरी नेपालसित सम्बन्धित । उनले अभिनय एवं निर्माण गरेका तीनवटा चलचित्रको परिवेश नेपाल थियो– 'जोनी मेरा नाम', 'हरे राम हरे कृष्ण' र 'इश्क-इश्क' । यीमध्ये 'हरे राम हरे कृष्ण' चलचित्र निकै चर्चामा रह्यो । कसरी र किन देव आनन्दले यो चलचित्र बनाए भन्ने विवरण छ पुस्तकमा । तत्कालीन युवराज वीरेन्द्रको विवाहमा काठमाडौं निम्ता गरिएका देवलाई यतै आइपुगेका डकुमेन्ट्री फिल्म निर्माता जर्मन साथीले भेट्न फोन गरेछन् । देव लेख्दछन्– 'द बेकरी' भन्ने हिप्पीहरू आउने-जाने स्थानमा हामी गयौं । त्यहाँ लामा-लामा कपाल र

दाह्री पालेका, सयपत्रीका माला लगाएका, गाँजा तान्दै गरेका युवा विदेशीहरूको भीडमा भारतीय देखिने युवती देवले देखेछन् । गाँजा तान्ने क्रममा युवतीले–'वव मेरा चस्मा' भनेको सुनेपछि ती भारतीय हुन् भन्ने देव पक्का भएछन् । देवले आफैँलाई प्रश्न सोधेछन्– को हुन् ती, के हो तिनको पहिचान, के गर्दै छिन् त्यो भीडमा ? देवलाई के लागेछ भने उनको कथा सबैको चासोको विषय हुन सक्दछ । भारतीय चलचित्रले त्यस समयमा यस्तो विषय संलग्न गरेका थिएनन् । तत्काल निर्णय गरेछन्, त्यो युवतीको कथा मेरो नयाँ चलचित्रको विषय हुनेछ ।

सोल्टी होटलमा काम गर्ने वेटरले उनलाई ती केटी देखाइदिएछ– रेस्टुराँमा खाना खाँदै गरेको । जसवीर नाम भएकी तर ज्यानिस बोलाइने केटी क्यानडाको मन्ट्रियलबाट काठमाडौँ घुम्न आएको देवलाई बताउँछिन् । ज्यानिसको माता-पिताको सम्बन्धविच्छेद भएको रहेछ । पोखराको फिस्टेल लजमा तीन दिनमा देव आनन्दले 'हरे राम हरे कृष्ण' चलचित्रको पहिलो ड्राफ्ट स्क्रिप्ट तयार गरेछन् ।

ज्यानिसको भूमिका खेल्न यतिखेर भर्खरै मात्र मिस एसियाकी उपाधि जितेकी जिनत अमान चुनिइन् । पुस्तकमा सो चलचित्र काठमाडौँमा चित्रण गर्दाको विवरण पनि प्रस्तुत छ । देव लेख्दछन्– "चौरासी जना कर्मीहरूले काठमाडौँमा चलचित्र खिचे । नेपालीहरू सबैको सान्है आत्मीय सहयोग रह्यो । भक्तपुरको मुख्य चोकमा मुमताजले नाचेको हेर्न सहरका सबै आए ।" पश्चिमी जीवनपद्धतिबाट वाक्क भई पूर्वी समाजमा समाधान खोज्ने पुस्ताको कथा 'हरे राम हरे कृष्ण' ले खोतलेको थियो । भूमण्डलीकरण, टेलिभिजन र पश्चिमी मुलुकमा रहेका दक्षिण एसियाली डायस्पोराका कारण पूर्व-पश्चिम सामाजिक सम्बन्धमा हिजोआज ठूलो परिवर्तन आएको छ ।

उनको अर्को चलचित्र 'इश्क-इश्क-इश्क' पनि नेपालमै खिचियो– सगरमाथाक्षेत्रमा । क्यामेरामा कैद सगरमाथाको एउटा खास दृश्यले आफूलाई अझै मोहित पार्ने देव आनन्द लेख्दछन् र अरूलाई पनि हेर्ने सल्लाह दिन्छन् । चलचित्रमा जिनत अमान, शवाना आजमी र देवका भतिजा शेखर कपुर पनि कार्यरत थिए । हिजोआज चलचित्रका हस्ती निर्देशक मानिने शेखर कपुरले आफ्नो फिल्मी करियर नेपालको हिमालयक्षेत्रमा सुरु गरेका रहेछन् । देव भन्दछन्– "व्यक्तिगत रूपमा सन्तुष्टि दिए पनि आर्थिक रूपमा 'इश्क-इश्क-इश्क' बक्स अफिसमा असफल भयो । बक्सिङ खेल्ने खेलाडीको जस्तै मेरो नाकै भाँच्चियो, तर म झन् उत्साहित भएर निस्कैं र छिटै नयाँ चुनौतीपूर्ण चलचित्र निर्माण गर्न सोच्न थालें ।"

प्रशंसकका लागि पुस्तकले कलाकारलाई नजिकबाट चिन्न अवसर दिन्छ भने प्रशंसक नरहेका लागि पनि सरल भाषामा लेखिएको पढ्न रमाइलो छ । बलिउड चलचित्र उद्योग विश्वमा सबैभन्दा धेरै सिनेमा निर्माण गर्नेमा पर्दछ र आमजनतालाई मनोरञ्जनका सामग्री उपलब्ध गराउँदछ । पुस्तकले यस उद्योगका लामो कालखण्डको मानवीय पक्ष समेटेको छ ।

पुस्तकबाट यस समीक्षकले पाएको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण प्रेरणा हो देव आनन्दको हरेस नखाने चरित्र । एउटापछि अगाडिको योजना छान्ने, सो बाटोमा हिँड्ने, छानिएको योजना सम्पन्न गरी फेरि अगाडि लाग्ने । विगतबाट सिक्ने तर त्यसमा फिराद गरेर नहिँड्ने व्यक्तिका रूपमा देखिन्छन् देव आनन्द । यस्तै गतिशीलताका कारण सायद उनी सदाबहार नायक भएर अझै बलिउडमा कार्यरत छन् । लामो दूरीको घोडा बन्ने हो भने मेहनतको विकल्प छैनन् भन्ने पाठ पुस्तकले दिन्छ । कर्म गर तर फलको आशा नगर भन्ने गीताको मर्म देव आनन्दको जीवनबाट झल्किन्छ, यद्यपि पुस्तकमा यसबारे उनी केही भन्दैनन् । ■

k:df bfxfnn xfn;fn 0l6hlgol/ª ljifodf
l8u|xfl;n u/sl xg .
dahalpasma@hotmail.com

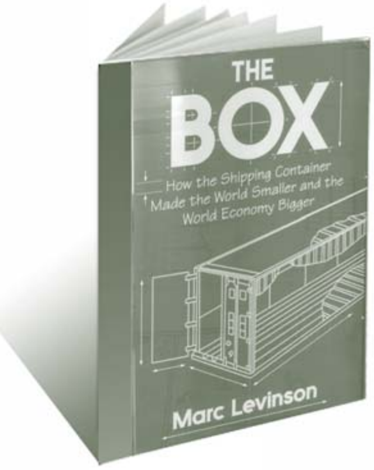

The Box
How the shipping Container Made the World smaller and the World Economy Bigger
By Marc Levinson
Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2006
ISBN: 10: 0-691-12324-1
Pages: 376+XI

४

समीक्षक : दीपक ज्ञवाली

संसारै छरछिमेक बनाउने बाकस

इन्टरनेट, कम्प्युटर र स्याटलाइट सञ्चारजस्ता उच्च प्रविधिले भूमण्डलीकरण सम्भव बनायो भनेर हामीले सुन्दै आएका हौं । न्युजविक र इकोनोमिस्टजस्ता प्रकाशनहरूमा आर्थिक मामिलाका सम्पादकसमेत रहिसकेका यस पुस्तकका लेखक मार्क लेभिन्सनको दाबी भने अर्कै र अनौठो छ– भूमण्डलीकरण एउटा ठटरो फलामे बाकस (कन्टेनर) ले ल्यायो । वर्तमान अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको प्रमुख माध्यम बनेको कन्टेनर एउटा अजङ्गको टिनको ट्वाकभन्दा फरक देखिन्न । आठ फिट चौडाइ, आठै फिट अग्लाइ, चालीस फिट लामो र एकापट्टि मात्र ठूलो ढोका भएको कन्टेनर उपलब्ध भएका कारण एउटा जापानी परिवार अमेरिकामा हुर्काएको चौपायाको मासु खान्छ, फ्रान्सका फेसन डिजाइनर आफ्ना अत्यन्तै महँगा पहिरनको सिलाइ-बुनाइ भियतनाममा गराउँछन् र ब्राजिलका पसलहरूमा कोरियन भ्याक्युम क्लिनर